

12-III-1930

autor: Mircea Vulcanescu

Filosofia românească contemporană.

I

In ce măsură se poate vorbi de o filosofie românească ?

Cursul de filosofie românească început astăzi, caută să înfățișeze principalele chipuri de filosofi români în viață, opera lor, precum și principalele probleme pe care le pun și sistemele de soluții prin care le desleagă.

Astăzi, vom căuta să răspundem la întrebarea, dacă și în ce măsură se poate vorbi de o filosofie românească ?

Există o "filosofie", sau nu există decât "filosofi" ?

Iată o întrebare prealabilă la care trebuie să răspundă acel care vrea să dea seama despre cele ce se întâmplă în lumea filosofiei; căci de răspunsul ei atârnă dacă poate fi vorba de o filosofie românească, sau numai de filosofi români.

1. Intr'adevăr, pentru unii - și multă vreme pentru aproape toți acei ce aveau îndeletniciri filosofice - filosofia a fost o disciplină în toată puterea cuvântului, adică o știință teoretică, un întreg de adevăruri obiective, purtând fie asupra celor mai generale și mai înalte adevăruri despre lume la care poate ajunge mintea omenească, fie o știință a științelor, un fel de critică și de confruntare reciprocă a rezultatelor celorlalte științe particulare.

In acest caz, filosof era acela care trecând dincolo de rezultatele științelor particulare, își punea întrebările esențiale despre tot, și căuta să le deslege.

2. Iată însă, că de la o vreme, unii gânditori s-au legat de faptul că întotdeauna filosofia este a cuiva, și au încercat să substituie vechei idei despre filosofie, o alta, în care această disciplină, spre deosebire de caracterul obiectiv al științei, nu ^{nu} e de cât o expresiune a individualității gânditorului care-o exprimă, un fel de creație artistică a lui în lumea de idei și de simboale a cugetării, un fel de proiecție uriașă a unui eu asupra universului întreg pe care căută să și-l asimileze gânditorul.

După aceștia, nici nu ar exista la dreptul vorbind o "filosofie", a dică un sistem de adevăruri general valabile asupra problemelor esențiale ale lumii, ci numai o "filosofare", adică o îndeletnicire specială a câtorva spiritale alese, care căută pe calea gândului un echilibru spiritual, o împăcare a lor cu lumea.

Rădăcinile celui dintâia fel de a înțelege filosofia sunt vechi, cât filosofia însăși; rădăcinile celui de al doilea fel, se pot găsi în concepția filosofului german Frederic Nietzsche.

Etimologic, "filosofie" însemnează "iubire de înțelepciune", de la "philein", a iubi, și "sophia", înțelepciune, în limba vechilor elini.

Termenul de filosofie și filosof a fost întrebuită pentru întâia oară ca o reacție împotriva doctrinei sofistilor, ce infloarea la Atena prin veacul al cincilea înainte de Hristos, sofisti, care se considerau "înțelepti" și neguțători de înțelepciune. Împotriva lor, filosoful elin Platon ură că adevăratul filosof, măsurând toată depărtarea care-l desparte pe om de înțelepciune, nu se poate numi pre sine "înțelept", ci numai "iubitor de înțelepciune".

La început, această filosofie, era o speculație mai mult sau mai puțin abstractă asupra cauzelor lumii obiective și a constituțiunii ei, și ca atare se deosebia foarte puțin de știință, la originile acesteia.

Abia cu Socrates, filosofia începe să capete preocupări morale mai accentuate, adică să se preocupe mai ales de om și de rosturile lui, de înțelesul și de prețul vieții omenești pe lume, sau al făptuirii lui.

Cu Platon și Aristotel, filosofia ia din ce în ce un caracter "școlar" și "sistematic", pe care le va păstra până în vremile noastre; Ea trebuie să devină astfel un sistem de ansamblu al universului, o privire generală și ordonatoare a întregului câmp al cunoștințelor omenești; iar filosoful ajunge un dascăl, un om învățat și cuminte, care înconjurat de învățători se întrebă și discută cu ei despre rostul și înțelesul tuturor lucrurilor.

Abia cu Immanuel Kant, filosofia își transformă iar aspectul, devinând din teorie de ansablu asupra lumii, o disciplină preliminară pentru oriși care știință, o disciplină critică, care înainte de a porni o cercetare se întrebă despre îndreptățirea întrebării și despre posibilitățile a-priorice de a răspunde.

In sfârșit, isbit de caracterul personal și tranzitor al oricărora soluțiuni filosofice, Frederic Nietzsche, urmat de un sir întreg de gânditori, răstoarnă datele problemei și nu mai consideră filosofia ca o știință obiectivă, ci ca o concepție personală despre lume și viață a fiecărui gânditor. In primul caz, filosofia se apropiă mai mult de știință, de teorie, în al doilea caz se apropii mai mult de practică, de artă. A filosofa, nu mai însemnează "a afla adevărul ultim", ci numai "a te răfui în felul tău în gând, cu existența". Filosofia nu mai e deci de cât așteptă, o îndrumare

In favoarea acestui din urmă fel de a înțelege filosofia, ca o proiecție subiectivă a unui eu în lumea de gândiri și de simboluri, militează în primul rând ideia că filosofia e todeauna legată de un nume, că e todeauna a cuiva. Astfel, avem de a face cu o filosofie a lui Platon, a lui Aristotel, a arăbului Averoes, a fericitului Augustin, a lui Toma din Aqiuino, a lui Descartes, a lui Kant, sau a lui Hegel, iar legătura ~~aceea~~ se arată tocmai în denumirea sistemelor de filosofie după autorii lor, pecetluindu-le cu marca personalității proprii: platonismul, aristotelismul, averoismul, augustinismul, tomismul, cartesianismul, kantianismul Hegelianismul...

Legătura aceasta nu este într'adevăr numai întâmplătaore, căci în favoarea ei mai militează și un al doilea fapt și anume, că orice filosofare autentică se așază ~~pe~~ sine ca pe un început, considerând tot ceia ce s'a făcut mai dinainte ca greșit și supus criticei amare. E în această constatare a insuficienței gânditorilor precedenți de a rezolva problema care-mi stă pe inimă, mie, o condiție sine qua non, prin care filosoful își justifică în ăchii lui însuș, propria activitate de gânditor. Căci de ce folos mi-ar fi să cuget, dacă știu mai dinainte că problema la care cuget eu e deslegată? Ar ajunge să-mi asimilez aceia ce au gândit alții. Dar aceasta e o poziție fundamental opusă aceleia pe care o adoptă adevărații filosofi, care fac tabula rasa de ceia ce au gândit alții și pun din nou pe compt propriu toate problemele, de la început.

In ce măsură e justificată o astfel de poziționare?

Trebuie să începem mai întâi prin a observa că dacă în chip netăgăduit sistemele își ~~căută~~ numele lor după filosoful lor părinte, acest fel nu este singurul prin care se individualizează un sistem făță de altul.

Numeroase sunt cazurile, în care factorul individualizator stă aiurea.

Așa filosofia lui Platon și a succesorilor lui se chiamă "academism" pentru că școala lui se ținea în grădinile lui Akademos (de aici ne vine nouă cuvântul Academie, după cum cuvântul Liceu ne vine de la Liceum, loc unde se ținea școala lui Aristotel, zisă și peripatetică, pentru că aici se obiceinuia să se discute în timpul plimbărilor pe jos.)

Tot așa stoicismul, filosofia morală ~~aceea~~ a cumpătariei, cea mai îninaltă filosofie practică a antichității, își trage numele de la "stă" colondă lângă care își ținea regulat ședințele.

La fel, filosofia medievală numită "scolastică" își trage numele din faptul că ea se preda "oficial", la școală, în Universitățile și colegiile

34

medievale din Paris, din Oxford, din Bolonia, sau din Salamanca.

Ideia aceasta a legării grupului de filosofi de locul unde se filosofează, suferă o precizare din timpul în care încep să se desvolte orașele mari negustorești. Astfel, în vreme ce până aci, filosofia era considerată oarecum "universală", iar limba ei de predare era latineasca sau elina, cu dezvoltarea puterii regale și a burgheziei, care duc la crearea statelor naționale, filosofia începe să se naționalizeze, să se vulgarizeze, iar filosoful care până aci era profesor și om de curte, începe să capete un caracter burghez. Scoalele filosofice se individualizează astfel după ^{limba sau după} orașul de origine în care filosoful și-a militat filosofia sau și-a găsit aderenți mai harnici.

Așa se face că astăzi, în filosofia contemporană, aflăm pentru neokantieni și denumirea de "școală de la Marburg", pentru Brentano și elevii săi numele "Școală Badeză", adică de la Baden, sau pentru psihologii gândirii din școală unor Marbe, Messer, Kulpe, Buhler, Watt, numele de "școală de la Wurtzburg", și așa mai departe.

Toate aceste legături dintre un sistem de filosofie și un loc unde se află o școală, sau o ceată de discipoli, ne arată, că cu tot caracterul personal al "filosofării", activitatea aceasta este legată nu numai de existența unui filosof, ci și de existența unui mediu de difuziune.

Chiar dacă "filosofarea", rămâne unealta principală în mâna filosofului și chiar dacă acesta când filosofează pornește în fiecare dată de la început, și gândește "sub specie eternitatis", el nu se poate sustrage influenței mediului spiritual, ambientei, nici sub raportul problematicei, nici sub raportul soluțiunilor pe care le aduce. Un schimb necontenit are loc între gânditor și lumea înconjurătoare. Necontenit, gândul filosofului e solicitat să se avânte în văzduhurile cugetării, de către imprejurările concrete ale vieții care-l înconjoară, dacă nu chiar de micile aventuri ale vieții lui spirituale cotidiane.

Acei care afirmă că filosofia este numai "filosofare" nu puteau să nu observe existența acestui mediu de difuziune culturală a ideilor.

Ca să scape din încurcătura solipsistă la care propria lor afirmațiune îi silește să închidă pe fiecare filosof în lumea gândurilor proprii, ei sunt săliți să nege existența unei istorii a ideilor, recte o istorie a filosofiei. E lucru curios și demn de observat că toți acești filosofi care leagă filosofia de o personalitate, încep prin a nega istoria filosofiei, ca lipsită de obiect.

Dar mai este o considerație care militează în favoarea existenței unui corp real de doctrină, filosofic.

Este considerația trasă din posibilitatea unei nomenclaturi filosofice distincte, în legătură cu soluțiile însăș considerate independent și de mediu și de persoana filosofului în chestiune. E vorba de existența unei terminologii pentru clasarea obiectivă a sistemelor, cum ar fi "idealism" pentru filosofiile care cred că realitatea e o proiecție exterioară a unui eu, "realism" pentru cele care cred împotrivă, că lumea obiectivă există în chip real independent de cunoașterea noastră asupra-i; cum e termenul "teism" pentru filosofiile care admit existența unei ființe necesare cauză și suport al lumei, "panteism" pentru cele care admit că această ființă necesară e însăș substanța lumei, adică substratul ei, "a-teism" pentru cele care nu admit existența unei ființe necesare.

Ce presupoziție stă ascunsă în dosul acestei nomenclaturi, care să o facă posibilă? Corespunde ideia că oricât de diverse ar fi răspunsurile date de indivizii filosofi, ele sunt totuși susceptibile de ordonare, de clasare sistematică, de îndată ce le legăm de o întrebare și anume de întrebarea la care își propun să răspundă fiecare.

Astfel sub numele de "rationalism", "empirism", "criticism", "intuitionism", se pot grupa o serie de soluții date de filosofi - independent de locul, de timpul, ~~sau~~ de indivizii, sau de limba în care au scris, independent chiar de problema fundamentală care a frânt pe filosoful care le-a emis, ci numai și numai ~~de~~ infunție de o întrebare:-Care este isvorul cunoștiinței adevărate?"

Ai răspuns: "Simțurile"? Ești "empirist" oricare și-ar fi pozițiile în alt domeniu. Ai răspuns: "Rațiunea"? Ești "rationalist", împotrivă. Ai răspuns "rațiunea în limitele experienței sensibile"? Ești criticist și la fel, dacă răspunzi "Intuiția", ești intuicionist în teoria cunoașterii, ori care și-ar fi altcumva sistemul.

Toate aceste considerații ne învederează existența unor corelații obiective între soluțiile problemelor filosofice în raport cu întrebările la care răspund, adică ne învederează existența unui domeniu propriu de realități filosofice, printre care se mișcă gânditorul, dar pe care el nu le poate schimba arbitrar fără a introduce confuzii în propria sa gândire, ci numai poate alege unele soluții justificându-și alegerea cu argumente, poate chiar combina asemenea soluții, părându-i-se că "inventă" ansambluri și poziții noi; în realitate el nu va face de cât să justifice alegerea, sau

46

Acum, să ne înțelegem: Evoluția unilineară a cugetării omenești poate să apară multora de nesuștinut, dar aceasta nu e un temei suficient pentru a nega orice posibilitate de înțelegere și de continuitate între un filosof și altul.

Principial, împotriva unei astfel de afirmații, șade faptul că filosofia se face cu ajutorul mijloacelor de expresie, al căror rost primar e tocmai transmisiunea cugetării. Dacă lumea fiecărui filosof e un absolut închis în sine, o monadă fără de ferestre, de ce nu e "tăcerea" instrumentul de predilecție al adevăratului filosof, cum zice în glumă proverbul: "Dacă tăceai, filosof rămâneai"... De fapt însă, tot ce cunoaștem noi ca filosofie este sau pentru că filosofii au scris ei însiși, sau pentru că, atunci când nu au scris, au vorbit atât, încât discipolii le-au învățat cuvintele pe din afară. În ~~roșu~~ roși ce caz, un lucru este cert. Tot ceia ce a fost filosof de care ne aducem azi aminte, a avut o influență oarecare, influență care s'a transmis până la noi într'un fel sau într'altul.

Nu vreau să contest prin aceasta faptul, că se poate să fi existat filosofi care mulțumindu-se cu rodul gândului lor lăuntric, cu contemplația celor ce descopereau, au tăcut și nici nu contest calitatea de filosofare autentică a unei asemenea preocupări tăcute de cele ale gândului. Ci numai îi opun, acestei liniști, imensul "bagaj" de "formulări" spre comunicarea către alții, pe care îl constituie literatura filosofică a lumii europene, căreia de asemenei nu i se poate tăgădui filosofarea autentică. Pentru că dacă am răpi acest titlu unor Platon, Aristotel, Descartes, Kant, Hegel, cui oare s'ar mai cuveni să-l dăm?

Dar dacă e așa, atunci înseamnă că filosofarea nu e în esență ei ne-comunicabilă, iar caracterul individual al filosofării nu se mai opune categoric, existenții unei mediu de difuziune. Să străngem acest lucru mai de aproape.

Considerând faptul că în afara intuițiilor mari, lăuntrice de natură mai mult mistică de cât filosofică, cum ar fi aceia consemnată în memorialul lui Pascal, sau cea petrecută cu Descartes în faimoasa noapte de Decembrie 1619, acestea întrădevăr necomunicabile altfel de cât "liric", tot restul filosofiei e gândire, adică încercare de a transmite altuia conținuturi sufletești sau obiective, cu ajutorul limbajului. Dar tocmai această întrebuițare a limbajului ca mijloc de formulare a acestor intuiții spre a le pune la îndemâna celorlalți, este o dovadă că "filosofarea" se îndreaptă către "altul". Lucrurile se pot adânci și ceva mai mult, dar din nefericire nu e vreme.

Răspunsul acesta nu este însă suficient.

Dacă filosofia se clădește inițial pe o intuiție a lumii în esență ei neîntransmisibilă pe cale de concept; și dacă totuși, filosoful, în activitatea sa specifică și proprie nu face de cât să cugate, să dea temeiuri, să rationeze, să arate altora temeiul și îndreptățirea vedeniei lui originare, ce se transmite propriu zis de la un filosof la altul?

Căci tocmai în natura acestei transmiteri stă partea cea mai grea a întrebării: ce anume se poate și ce nu se poate transmite.

Elementele ce trec de la un filosof la altul sunt oare altceva de cât "capcane" pe care primul autor le-a întins celui din urmă? Si istoria filosofiei nu ar putea fi cu drept cuvânt considerată, așa cum spune o "butădă", ca fi istorie a răstălmăcirilor, adică a greșitei interpretări a gândurilor altuia?

In două feluri se face transmiterea aceasta de gândire: 1.) transmitând altora problemele ce ne frământă 2) transmitând soluțiile ce le-am dat.

Transmiterea problemelor nu poate fi tăgăduită. Ea se face în special prin aceia că un filosof autentic începe prin a pune pe gânduri pe cel ce ia contact cu gândul lui. Departe de a-i servi "soluțiuni" gata făcute, filosoful adeverat trezește în cel care-l ascultă neliniște și presimțiri ale unor nelămuriri ce cată a fi deslegate.

Toată filosofia modernă stă de pildă tributară unei întrebări pusă de Kant: "Cum e posibilă cunoștința omenească?"

Acum, e adeverat că fiecare înțelege acestă întrebare aşa cum o poate înțelege, lăsând-o să răsune în interiorul propriului său eu, conform propriilor nedumeriri și neliniști: 1.) Cum cunosc? 2) Cu ce cunosc? 3) Ce pot să cunosc? 4) Pot eu cunoaște adeverul? 5) De valoare are cunoașterea prin simțuri? 6) Dar cea prin rațiune? 7) Ce este lucrul pe care îl cunosc? și aşa mai departe. Fiecare resfrângere caleidoscopic întrebarea de început. Dar tocmai această resfrângere constituie problematica istoriei ideilor unei epoci.

Rămâne prin urmare stabilit că cel ce filosofează își poate transmite și altora nedumeririle și neliniștile sale îmbrăcându-le în haină de cuvinte, sub formă de probleme și că transmiterea lor constituie o întreagă activitate ce depășește purul individ și filosofarea propriu zisă, până în clipa în care întrebarea a prins într'un alt suflet, a legat rod în mintea celui ce a auzit-o.

Alături de drama de a înțelege, a căutării, există pentru filosoful care a înțeles o altă dramă, aceia de a se face înțeles, de a transmite altora aceia ce a înțeles, răspunsul, deslegarea. Si ei ei corespunde arhitectura de cuvinte, care constituie "literatura" oricărei filosofii, adică sistemele ansamblurile de soluții,

Alături de transmiterea problemelor mai e ~~deci~~ și altceva: transmisie soluțiilor.

Am văzut cum își transmite un filosof neliniștea, nedumerirea. Cum își transmite acum gândul filosoful care aflat un adevăr, acel care poate să strige asemenea lui Arhimede: "Evrika!", Am descoperit.

Răspunsul este limpede: Intemeiându-și-o, demonstrând-o.

Mai toată literatura filosofică nu e de cât o sumă de asemenea soluții, asemenea răspunsuri la întrebări care-au neliniștit pe-un filosof. E o transmitere de poziții, de atitudini față de întrebări și o transmitere de argumente demonstrative care justifică aceste atitudini.

Aci însă răstălmăcirea de care am vorbit e mai mult de cât oriunde cu puțință din cauza echivocității termenilor, a lungului sir de demonstrații pe care trebuie să le urce gândul fără greș ca să ajungă să descopere și aceste evidențe devenite pe care se sprijine totul.

Iată de pildă un exemplu des întrebuințat pentru o astfel de răstălmăcire:

Se știe că atât Schopenhauer, cât și Hegel, trec drept discipolii lui Kant. Fiecare se pretinde a fi "interpretul adevăratei gândiri Kantiene" și acoperă de invective, ce merg adesea până la injurie, pe celălalt.

Ce se întâmplă în realitate? Si unul și celălalt au reținut numai cuvintele lui Kant și au răspuns cu aceste cuvinte la cu totul alte întrebări și de cât erau ale lui Kant.

Pentru Immanuel Kant, întrebarea fundamentală era: "Cum se face de cunoscere" iar celelalte întrebări erau numai accesori spre a putea săspunde convenabil la aceasta.

Pentru urmăsii săi, întrebarea fundamentală e stârnită de răspunsul pe care îl dă Kant la unele probleme: fenomenismul pentru Schopenhauer, schematismul transcendental pentru Hegel. Pentru ei întrebarea nu e "Cum cunosc?", ci "ceste aceia ce cunosc?". Si unul și altul răspunde cu cuvintele lui Kant: "Ce cunosc este o proiecție a spiritului meu." Dar pentru Schopenhauer asta însemnează "lumea e o iluzie fără realitate", în timp ce pentru Hegel, asta însemnează: "Spiritul meu e creator".

Iată unde duce o asemenea soluție, răsfrântă prin prisma a două fir deosebite, sub două unghiuri de refracție deosebite, sub două temperamente diferite, sub două atitudini opuse în fața existenței.

Inseamnă însă că aceste răstălmăciri nu au nici o importanță?

Dimpotrivă. Ele constituiesc aproape tot cîmpul filosofiei. Si e aci un nou argument contra celor ce consideră pe filosof inclus în propria filosofare!

3/10

Astfel, pe lângă caracterul subiectiv, filosofarea, luarea unei atitudini în fața realității, rezultată dintr-o neliniște proprie, pe lângă caracterul social, născut din nevoia transmiterii acestor neliniști și a acestor certitudini și poziții pe căile obiceinuite de transmisie ale gândului: scrisul și grăitul,

Filosofia mai are un caracter obiectiv, propriu, care constă în nevoia de intemeiere a acestor atitudini în raport cu un ansamblu de adevăruri, în raport cu o problematică obiectivă, într'un sistem de soluții coerente.

Rămâne aşadar de luat în considerație pentru determinarea caracterului național al unei filosofii:

- 1) Filosoful însuș, cu activitatea lui proprie: "filosofarea",
- 2) Mediul de difuziune a ideilor, cu instrumentele lui, limba scrisă și grăită, cursurile, conferințele, cărțile revistelor de filosofie,
- 3) aceia ce am putea numi "problematica" și "sistematica" filosofiei, adică sirul de întrebări și de răspunsuri considerate obiectiv, în ele însele.

De o filosofie românească, poate fi vorba deci în măsura în care cele trei condițiuni ~~existențiale~~ se vor găsi împlinite:

- 1) Existența unei activități de filosofare autentică și originală printre români, născută din motive românești,
- 2) existența unui mediu de difuziune a ideilor filosofice în limba românească, prin graiu sau scris, în reviste, cărți, cursuri și conferințe.
- 3) existența unei problematice și a unor sisteme filosofice specific românești.

Ce sunt aceste condițiuni și în ce măsură sunt împlinite printre noi, vom încerca să precizăm în comunicările următoare.

Data viitoare, vom începe cu cea dintâi, vorbind despre: "Caracterele filosofării românești contemporane".